

Ισίδωρος Ζουργός,
Οι ρετσίνες του βασιλιά.
Μυθιστόρημα, Πατάκη,
Αθήνα 2019,
452 σελ.

Ο κόσμος του χώματος

Από την ΚΑΡΟΛΙΝΑ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Δυο άνδρες γνώρισαν την εξουσία, και μετά την έχασαν. Αυτό είναι το μυθιστορηματικό σχήμα στο νέο βιβλίο του Ισίδωρου Ζουργού. Ο συγγραφέας αυτό παρακολουθεί, την αντίστροφη πορεία από την εξουσία στην απώλειά της. Ένα βιβλίο για ηττημένους βασιλιάδες σε ελεύθερη πτώση, με φόντο ένα ελληνικό χωριό και έναν σαιξπηρικό μύθο.

Μια ωραία φθινοπωρινή μέρα καταφθάνει σε ένα ελληνικό χωριό ένας άντρας με όψη αρχοντική και συμπεριφορά ηγετική: είναι ο Λεόντιος Έξαρχος, επιχειρηματίας πλούσιος και επιτυχημένος με την παραδοσιακή σημασία των όρων –στην οποία σημασία, ακόμα, πιστεύει. Όμως, έχει έρθει εδώ για να αποτραβηχτεί. Για να κουρνιαστεί. Για να αφήσει πίσω του απώλειες και πηλές (έχει χάσει τη γυναίκα του, έχει αποξενωθεί από τις τρεις κόρες του, έχει κουραστεί από τις δουλειές του) και να χωθεί στο μέρος από όπου όλα ξεκίνησαν: στο παλιό αρχοντικό («τον πύργο») του διάσημου στην περιοχή πολιτικά ντη πεθερού του που έχει πεθάνει εδώ και χρόνια, μιας ηγετικής, μυστηριώδους, σχεδόν μυθικής φιγούρας του χωριού. Ο πανίσχυρος πεθερός παρέμεινε για πάντα ανεξήγητη μορφή για τον πανίσχυρο γαμπρό, και τώρα θα αναμετρηθούν. Ο ένας βασιλιάς έρχεται να συναντήσει τον άλλο.

Έτσι ξεκινά το καινούργιο βιβλίο του Ισίδωρου Ζουργού που ίσως αιφνιδιάσει τους πολλούς και πιστούς αναγνώστες του, όχι με τον τρόπο γραφής (που παραμένει θερμός, γλαφυρός) όσο με την απουσία της Ιστορίας, με την οποία έχει τόσο ζωντανά και εμπεριστατωμένα καταπαστεί στα προηγούμενά του «ιστορικά» μυθιστορήματα. Τώρα, όλα γίνονται στο παρόν. Η ιστορία, εδώ, είναι η προσωπική διαδρομή δυο ανδρών που γνώρισαν την εξουσία και μετά την έχασαν. Και αυτό που ενδιαφέρει τον συγγραφέα είναι αυτή ακριβώς η αντίστροφη πορεία από την εξουσία στην απώλειά της – πορεία που έχουμε συνηθίσει να διαβάζουμε ανάποδα, αφού ένα success story είθισται να είναι πιο ελκυστικό.

Καταφθάνει λοιπόν ο Λεόντιος Έξαρχος σε μια επαρχία της Ελλάδας της κρίσης, που κι αν πα-

Εκδόσεις Πατάκη

Ο Ισίδωρος Ζουργός.

ραμένει ανώνυμη είναι απόλυτα ρεαλιστική κι αναγνωρίσιμη: το σχολείο του χωριού έχει κλείσει, οι περισσότεροι νέοι έχουν μεταναστεύσει, γιατρός δεν υπάρχει, δουλειές δεν υπάρχουν, τα λόγια τα σπουδαία και μεγάλα έχουν ειπωθεί και ξεχαστεί. Είναι ο «κόσμος του χώματος», όπως τον αποκαλεί. Της φύσης, που πρωταγωνιστεί σε κάθε σελίδα, και των ανθρώπων που θα μπορούσαμε για ευκολία να χαρακτηρίσουμε ως «απλούς» αλλά θα κάναμε λάθος, γιατί φυσικά κάτι τέτοιο δεν υπάρχει γενικώς – και στη λογοτεχνία ειδικώς. Καταφθάνει ο επιτυχημένος αυτός γητευτής της εξουσίας για να υποψιαστεί τις αντιφάσεις και τις προδοσίες του – μόνο να υποψιαστεί, αφού αυτός ο ήρωας είναι γοητευτικός επειδή δεν κατέχει το μυστικό της αυτογνωσίας. (Ευτυχώς. Αλλιώς γιατί να πρωταγωνιστεί σε μυθιστόρημα;) Από την αρχή μέχρι το τέλος του βιβλίου ο αναγνώστης θα μαντεύει, μέσα από τα λόγια του κεντρικού χαρακτήρα, όσα εκείνος δεν παραδέχεται ή δεν κατάλαβε: πόσο κολλημένος είναι σε ιδέες και προκατα-

λήψεις κλειστές και μουχλιασμένες σαν την αποθήκη του πύργου του που προσπαθεί να καθαρίσει, πόσο άδικος υπήρξε απέναντι σε ανθρώπους και καταστάσεις. «*Το πρόβλημά σου, Λεόντιε, είναι ο εαυτός σου!*», του λέει ο παλιός πιστός αθόρυβος συνεργάτης του – αλλά ο Λεόντιος, όπως τόσοι πολλοί από εμάς, έχει ραγίσει όλους τους καθρέφτες. Σιγά σιγά, σαν τα φυτά που φυτρώνουν ολόγυρά του μέσα από τη γη και τις εποχές, φυτρώνουν και φουντώνουν οι αλήθειες της ζωής του – όμως μόνο για τον αναγνώστη. Ο ίδιος είναι αμφίβολο αν μέχρι το τέλος μαθαίνει κάτι. Αλλά κι αν δεν μαθαίνει, κι αν δεν καταλαβαίνει συνειδητά, η ήττα (τα λάθη της ζωής του, τα αναπόφευκτα της κάθε ζωής) τον διαβρώνει σαν οξύ που σιγά σιγά απλώνεται μέσα του: η ίδια η ανθρώπινη του φύση την απορροφά, αυτήν την ήττα, μέσα από τους πόρους της. Ο κυνικός και επιτυχημένος άντρας σταδιακά αφήνεται σε κάτι πιο δυνατό από την πεισιμωμένη του αυτοπεποίθηση: τα ρούχα του δεν είναι πια κομψά, η μορφή του δεν είναι πια

ηγετική. Κυκλοφορεί με μακριά γενειάδα και μπαστούνι, περνάει ώρες στο καφενείο του χωριού πίνοντας ρετσίνα (όχι το ποτό των προνομιούχων) και ανασκαλεύει τα χαρτιά του πεθερού του, που κι αυτά αναβλύζουν από οδυνηρές και αναπάντεχες αλήθειες.

Ο ΤΡΕΛΟΣ, ΤΟ ΧΩΡΙΟ, Η ΦΥΣΗ

Ο Ζουργός, είναι προφανές, γυρίζει γύρω γύρω από τον σαιξπηρικό *Βασιλιά Ληρ*. Στο έργο αυτό (ίσως από τα πιο δύσκολα για κατανόηση του Σαίξπηρ), ο βασιλικός ήρωας εμφανίζεται αρχικά γεμάτος αυτοπεποίθηση και σιγουριά για ό,τι εξουσιάζει τον κόσμο που τον περιβάλλει: για τη δικαιοσύνη, την κοινωνική τάξη, την ιεραρχία. Στην πορεία, όμως, οι αξίες του συντρίβονται και στο τέλος κάθε νόημα χάνεται: ο κόσμος είναι πια ένα παγερό χάος. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι δυο βασιλιάδες στο βιβλίο του Ζουργού, όπως εξηγούν στα γράμματά τους προς τις πεθαμένες συζύγους τους, τις οποίες κι οι δύο αδίχησαν (ο ένας εγκληματικά): «*Έτσι κι αλλιώς οι ζωές όλων μας είναι ένα λάθος*», γράφει ο πεθερός Ζαμάνης, ενώ ο γαμπρός του Λεόντιος εξηγεί στη μικρότερη από τις τρεις κόρες του: «*Πώς νομίζεις ότι συντηρούνται οι οικογένειες και πώς μεγαλώνουν οι περιουσίες; Συγκάλυψη, συγχώρεση, συμβιβασμός*». Αυτή η τρίτη κόρη, η αγαπημένη Κορίνα, είναι και η πιο δύσκολη, γιατί είναι και η πιο ανιδιοτελής. Σ' αυτήν προσπαθεί να εξηγήσει γιατί διατηρούσε κρυφή σχέση με μια γυναίκα που δεν είχε τις «χρυσές αναλογίες» της καλομαθημένης αγαπημένης συζύγου, αλλά «ήταν η σχέση με το σώμα, το κρασί, το φαγητό». Ήταν η σχέση με τις «απλές» απολαύσεις του Ραμπελαί με τον οποίο επίσης συνομιλεί ο Ζουργός: η σχέση με το χώμα «*που εν τέλει όλα τα γεννά και όλα τα παίρνει πίσω ξανά*», στο

οποίο επιστρέφει ο έκπτωτος βασιλιάς, χωρίς καλά καλά να ξέρει κι ο ίδιος γιατί.

Υπάρχουν παντού στο βιβλίο τα χνάρια από τα μεγάλα έργα πάνω στα οποία ακουμπάει ο Ζουργός για να φτιάξει τον δικό του μύθο: το χαρακτηριστικότερο είναι ο χαρακτήρας του Τρελού, με τον οποίο ξεκινά το μυθιστόρημα – μια παπαδιαμαντική φιγούρα, εκεί όπου ο Σκιαθίτης συναντά τον βρετανό Βάρδο. Αυτός ο τρελός, ο Μασούρης, είναι η φωνή που αγγίζει τις αλήθειες, ο κατατρεγμένος που παραμένει πιστός μέχρι το τέλος, που στέργει και προστατεύει όσο μπορεί, που αγνοεί το ηλεκτροφόρο συρματοπλέγμα ανάμεσα στον πλούτο και την ένδεια, την καλοσύνη και τη μνησικακία. Που συμπονά δωρεάν, χωρίς αντάλλαγμα, και που κουβαλά μέσα του τη δύναμη μιας άλλης ζωής που δεν πηλώνει, που αξίζει ίσως περισσότερο, μιας ζωής όχι ηγετικής αλλά ίσως πιο ισχυρής. Έχει λ.χ. την ικανότητα να κρούει τις καμπάνες του χωριού με τρόπο μαγευτικό, σαν να ξυπνά κοιμισμένα μουσικά όργανα, και όταν τις χτυπά για τις κηδείες το χτύπημά του (όπως λέει ο παπα-Γιώργης) «δεν είναι μόνο πένθιμο αλλά και διακριτικά αναστάσιμο». Για τον Τρελό Μασούρη ο κόσμος είναι πράγματι αναστάσιμος: δεν είναι χάος, είναι αντίθετα γεμάτος αναπάντεχες μαγευτικές εκπλήξεις. Όπως όταν αρχίζει ξαφνικά, μέσα στη νύχτα, να χιονίζει:

«Χιόνι, αφεντικό, χιόνι!»

[Ο Έξαρχος είδε τον Μασούρη] καταμεσής της αυλής, λουσμένο απ' το φως της περιφραξής, να χορεύει και να ξεφωνίζει.

«Χιόνι, χιόνι!»

Κάτω απ' το φως της λάμπας ο κόσμος μεταμορφωνόταν. Μεγάλες νιφάδες μετεωρίζονταν και κατόπιν έπεφταν στη γη αργά, σαν να δίσταζαν και σαν να ήταν ακόμη αναποφάσιστες για τον τελικό τους προορισμό. [...] Ο Μασούρης χόρευε σαν αναστενάρης. Κάποιες φορές τινάζονταν με σπασμούς σαν να 'ταν οι νιφάδες σπίθες που τον μάγευαν, αλλά και τις απέφευγε μην τυχόν και τον κάψουν.

«Χιόνι, αφεντικό! Να πούμε τώρα!»

Όλα εκτυλίσσονται σ' αυτό το ελληνικό Χωριό, κι όλα μένουν εδώ – σαν κανένας να μην μπορεί πραγματικά να φύγει. Εδώ γεννήθηκαν, εδώ μοιράστηκαν οι ρόλοι τους, εδώ θα παραμείνουν. Στον ορίζο-

ντα, όχι και τόσο μακριά, υπάρχει η Πέρα Χώρα, που οι κάτοικοι του Χωριού την παρατηρούν, μιλούν γι' αυτή, την επισκέπτονται, κάποιοι εργάζονται εκεί· αλλά είναι το «άλλο»: γιατί εκεί στην Πέρα Χώρα υπάρχουν καφενεία που σεββίζουν εσπρέσο και καπουτσίνο, υπάρχουν εστιατόρια, σουπερμάρκετ, τουρίστες, δουλειές, ενώ στο Χωριό υπάρχει μόνο το καφενείο του Φώτη ο οποίος δουλεύει απρόθυμα για να συντηρήσει τα ξενιτεμένα του παιδιά. Η ματιά του συγγραφέα τέμνει χειρουργικά την ελληνική επαρχία χωρίς κανένα χάδι, κανένα πέπλο εξιδανίκευσης. Το Χωριό είναι ο μικρόκοσμος αλλά και η συμπίκνωση των αξιών που χάνονται, του καταδικασμένου αδιέξοδου:

Το χωριό, μέσω της τηλεόρασης και του διαδικτύου, υποκρινόταν πως συμμετείχε βουβά στα πάθη της χώρας και ολόκληρης της ανθρωπότητας εν γένει. Στην πραγματικότητα όμως αυτό δεν συνέβαινε.

Σαν μια φωτισμένη γυάλα που λάμπει αρρωστημένα από το φως της μόνιμα αναμμένης τηλεόρασης και των κινητών τηλεφώνων στα χέρια των θαμώνων, το Καφενείο είναι η σκηνή· όμως ολόγυρα, απ' έξω, απλώνεται η φύση, και είναι σαν εκείνη να παρακολουθεί τους κλεισμένους μέσα ανθρώπους, που σαν ψάρια κινούνται αέναα μπρος-πίσω, φυλακισμένα μέσα στους καπνούς των τσιγάρων τους και τις μικροψυχίες τους. Η πανίσχυρη φύση: περιγράφοντάς τη με τις εποχές που εναλλάσσονται, η γραφή του Ζουργού ξεδιπλώνεται, τεντώνεται κι αγγίζει όλες μας τις αισθήσεις: τη μυρίζουμε, την ακούμε, την πιάνουμε. Και είναι πανίσχυρη η φύση γιατί θα συνεχίσει να υπάρχει, ανεξάρτητα από την έκπτωση των ανθρώπων αξιών. Και θα θυμίζει την ισχύ της σε κάθε έκπτωτο βασιλιά, όπως και στον Λεόντιο Έξαρχο που θα βρεθεί κι αυτός, όπως ο σαιξπηρικός Ληρ, μόνος και απροστάτευτος, μακριά από τον πύργο του, ανίσχυρος μέσα σε μια φοβερή καταιγίδα (τη φυσική εκδοχή του ανθρώπινου χάους), εκτεθειμένος στη λύσσα του ανεξέλεγκτου.

Ο Ληρ καταλήγει, στο τέλος του έργου, να πιστεύει ότι η δικαιοσύνη, η τάξη και η ιεραρχία δεν είναι τίποτα άλλο παρά κολακευτικότερες λέξεις για την ωμή βία. Ηττημένος, ταπεινωμένος, γλιστρά στην

τρέλα. Ο Λεόντιος Έξαρχος ακολουθεί παρόμοιο μονοπάτι: «*Είσαι εντυχιτισμένος; θα με ρωτήσεις*» (γράφει στη νεκρή του Ουρανία). «*Το πιο σημαντικό όμως είναι να μην είμαι ταπεινωμένος*». Αλλά αυτό θα γίνει: θα έρθει η απόλυτη ταπείνωση, που δεν μπορεί παρά να φέρει την τρέλα και το χάος στην πιο σκληρή του εκδοχή, στον αναίτιο δηλαδή, παράλογο, εξωφρενικό θάνατο.

Η ΕΞΙΛΕΩΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Αφήνω τελευταίο το πιο βαθύ, ίσως, χνάρι: της γραφής. Αυτό που ενώνει τους δυο ηττημένους βασιλιάδες, τον ερεβώδη πεθερό και τον γαμπρό που τον ψάχνει μέσα από τα γραπτά του. Καθώς διαβάζει ο Έξαρχος τα παλιά ημερολόγια και τα γράμματα του πεθερού του, σχολιάζει πως «*σεν υπήρχε άλλος τρόπος εξιλέωσης εκτός από τη γραφή*».

Βρέθηκα κι εγώ ύστερα απ' αυτόν να κάνω το ίδιο, να γράφω. Είναι σαν να μου κληροδότησε, εκτός απ' το στέμμα μαζί με τον πύργο, και την εντολή να συνεχίσω την παράδοση της μοναχικής γραφής, να κουνάω το μολύβι

μου σαν να κεντάω με κλωστές τους φόβους και τις αερολογίες μας. Στα παλιά χρόνια, οι πραγματικοί βασιλιάδες ζούσαν σύμφωνα με τις ορμές τους, και στο κατόπι υπάκουοι αυλικόι συνέτασσαν τις βιογραφίες τους. Εμείς οι σύγχρονοι άνακτες παραδίδουμε όπως εκείνοι τους πύργους μας από τον παλαιότερο στον νεότερο, όμως είμαστε εμείς οι ίδιοι αυτοί που γράφουμε, που συντάσσουμε τη διαθήκη μας. Το καθένα βιβλίο-διαθήκη στοιβάζεται πάνω στο άλλο, η μια αποκαλυπτική γραμματεία συνομιλεί με την επόμενη.

Η εξιλέωση της γραφής είναι ίσως το βαθύτερο χνάρι που αφήνει αυτή η ιστορία – όπως είναι πάντα, για όσους από εμάς την αγαπάμε. Η γραφή είναι η βαθύτερη ανάγκη, και γίνεται λύτρωση και αποκατάσταση του χάους. Γιατί και το χάος, όταν το γράφεις, γίνεται ιστορία. ■

1. Κατά μία ερμηνεία, το όνομα “Lear” του σαιξπηρικού ήρωα παραπέμπει στο ρήμα “To Learn”, δηλαδή μαθαίνω.

